

4. ЕФЕКТЪТ ОТ ЗАСИЛЕНИЯ КОНТРОЛ ВЪРХУ ИЗНОСА НА МОЛВ

4.1. ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ НА ПРОИЗВОДСТВОТО НА МОЛВ

Мерките за въвеждане на по-строг контрол върху износа на МОЛВ няма да са резултатни, ако не се вземат под внимание ефектите от реструктурирането на ВПК. Необходимо е съгласуване на мерките за експортен контрол и политиката по реструктурирането на ВПК. Търговията с оръжие зависи от политическата рамка, намираща израз в националната отбранително-индустриална политика, и от възможностите на самите отбранителни предприятия. Развитието на отбранителната промишленост на България и ограничаването на износа на отбранителна продукция са взаимно свързани. Равновесие между развитие на производството и по-строг експортен контрол може да се постигне само при добро познаване състоянието на отбранителната промишленост.

При отсъствието на отбранително индустриално коопериране и огромната конкуренция на западните пазари източноевропейските страни имат много ограничени перспективи за алтернативно развитие на своята традиционна отбранителна индустрия. Възможностите за оцеляване на българската отбранителна промишленост са няколко. Едната е да се увеличи вътрешното търсене чрез ограничаване вноса на отбранителна продукция. Това може да се осъществи чрез повишаване на митата, въвеждане на квоти или други ограничения за определени военни продукти. Но освен политическите трудности това би довело до автаркия и нискокачествена отбранителна продукция¹⁶⁶. Другата възможност е да се увеличи износьт. Като се имат предвид малките количества и ограниченията за достъп до световните оръжейни пазари обаче, единствената възможност остава износьт за някои нестабилни африкански и азиатски държави. Това, разбира се, противоречи на политическата ориентация на България към НАТО и ЕС, носеща съответните ангажименти за предотвратяване на конфликти и съхраняване на мира и сигурността.

В процеса на преговорите за присъединяване на България към ЕС и НАТО и двете организации оказват натиск по отношение на засилването на оръжейния контрол, но това не може да се разглежда единствено като пречка пред нарастването на износа. По този начин се създават и партньорски отношения и интересът на много отбранителни компании от страни, членки на пакта, към българската отбранителна промишленост нараства. Необходимо е в новите страни членки да бъде запазен някакъв отбранително-индустриален потенциал. Ако те успеят да съхранят или развият своите отбранителни индустрии, вероятно ще бъдат склонни и да модернизират по-бързо въоръжените си сили. От друга страна, приемането на България в НАТО не означава автоматичен достъп до съответните пазари. Техническите изисквания към качеството и стандартите му

¹⁶⁶ Dimitrov, D. *Restructuring and Conversion*, p. 85.

съвсем не са лека бариера за българските предприятия. Освен това страните от НАТО имат защитени национални пазари и/или добре балансирана политика на отбранителни покупки, отчитаща както разнообразните национални интереси, така и коалиционните връзки.

Членството в Европейския съюз също няма да се окаже панацея за отбранителната промишленост, тъй като той не регулира отбранителната индустрия и отбранителните покупки, а смята това за въпрос от национална компетенция¹⁶⁷.

От друга гледна точка НАТО и ЕС биха сгрешили, ако изчакат източно-европейските страни сами да реструктурират и модернизират своите отбранителни индустрии. Забавянето на кооперирането и интегрирането между Източна Европа и Запада, липсата на финансиране на съответстващи програми, включително и за конверсия, бави напредъка на източноевропейските страни. Те, включително и България, обаче имат много сериозен принос за международната сигурност, като ограничават своя износ извън страните от НАТО и ЕС. Много от тези ограничения са и самоограничения, резултат от преориентация към европейските пазари, очаквания за това и/или просто добро поведение в процеса на присъединяване.

България и други източноевропейски страни плащат висока цена за приноса си към международната сигурност, като въвеждат много по-стриктна политика и законодателство за експортен контрол. Тази цена се измерва с драстична редукция на ВПК, висока безработица и свиващи се оръжейни пазари. В противен случай развитите страни биха плащали много повече за хуманитарна помощ, икономическо възстановяване и разходи за умиротворителни сили навсякъде по света. Тези аргументи могат да бъдат основа за координирани програми на ЕС и НАТО за подкрепа на България в тази насока. Програмите трябва да са съсредоточени върху реструктуриране на отбранителната промишленост, конверсия на най-слабо печелившите производствени линии и участие на страната в европейски отбранителни проекти, което ще доведе до по-бързата ни интеграция и ще намали производствените разходи.

България няма никакви специални геостратегически интереси, които да реализира чрез отбранително производство. За износа на оръжие определящи са главно икономическите фактори. Решенията за оптимизиране на отбранителната индустрия трябва да бъдат търсени на национално равнище чрез постигане на баланс между икономическата и социалната област. Необходимо е обаче държавата да направи разграничаване кои предприятия са необходими за националната сигурност и да съсредоточи подкрепата си за тях. Държавната подкрепа за предприятия единствено защото са от ВПК може само да доведе до печалби на посредниците, допълнително да деформира оръжейния пазар и да донесе нови проблеми за България с висока политическа цена.

Министерството на отбраната е длъжник по отношение на военноремонтните предприятия, на които е собственик, и това предизвиква социални напрежения в

¹⁶⁷ Член 223 на Договора от Рим гласи недвусмислено, че по отношение на производството и търговията с конвенционални оръжия държавите членки имат право да не се съобразяват с общите правила на Европейския съюз.

някои от тях¹⁶⁸. Забавеното реструктуриране (ТЕРЕМ е регистриран като самостоятелна компания едва през 1999 г.), липсата на ясна стратегия за бъдещето на предприятията, включени в ТЕРЕМ, а и липсата на поръчки, както и бюрократичното държавно администриране биха могли да доведат до други случаи на незаконен износ, като тези с клон "Търговище" от октомври 2002 г.

Предвижданията за бъдещото развитие на отбранителната промишленост в световен мащаб са, че тя ще бъде по-слабо финансирана, отколкото в миналото. До известна степен това вече се случва. Производствените серии ще бъдат по-малки, като се насърчават съвременните методи за производство, за да се поддържат ниски цени. Въвеждането на преференции за международно коопериране ще увеличи възможностите за съвместни производства. НАТО препоръчва на своите членове създаването на своеобразни пулове или обединения, които да правят общи поръчки за въоръжение и да се стремят към общо финансиране¹⁶⁹.

Въпросът за международното интегриране и коопериране на българската отбранителна индустрия не може да бъде отлаган повече, най-малкото заради изискванията за по-ефективно производство и трансфер на високи технологии. Без външна помощ повечето източноевропейски страни не могат да поддържат на равнище производствен капацитет за високотехнологични оръжия, а в същото време да бъдат ефективни съюзници в рамките на НАТО и Европейския съюз, с необходимата съвместимост на техните въоръжени сили¹⁷⁰.

4.2. ПРЕКИ И АЛТЕРНАТИВНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ПОСЛЕДИЦИ

Икономическите последици от ограниченията на производството и износа на МОЛВ се предопределят от сегашното състояние на българската отбранителна промишленост. При положение, че на практика не съществува сериозен вътрешен пазар за МОЛВ и при конкурентните продажби на оръжейните излишъци на Българската армия, ограничаването на износа на МОЛВ чрез административни мерки за експортен контрол ще доведе до закриване на предприятия като "Арсенал" и ВМЗ. Те, които са на ръба на оцеляването като икономически субекти, са достигнали минималния си производствен потенциал. По-нататъшното им свиване, без пренасочване на производството в други направления, ще доведе до закриването им.

¹⁶⁸ През октомври и ноември 2002 г. работниците на ТЕРЕМ – Търговище организират двуседмична стачка (Декларация на работниците от ТЕРЕМ – Търговище и ФНСО в Българската армия към КНСБ). Вж: съобщение за пресата, 26 ноем. 2002: <http://www.knsb-bg.org/bg/contents/i2/newsboard/articles/17.html>.

През юни 2003 г. работниците отново стачкуват (Работниците на ТЕРЕМ – Търговище прекратиха двуседмичната стачка. – Нетинфо, 18 юни 2003). Вестник "Стандарт" също публикува информация, според която ТЕРЕМ по подобие на много други държавни фирми дължи на работниците се 5,6 млн. лв. за заплати (170 000 си чакат заплатите. – Стандарт, 15 юли 2003). През октомври 2003 г. сумата на неизплатените възнаграждения достига 7 млн. лв., като 3300 работници са в стачна готовност по тази причина (3300 работници от ТЕРЕМ започват ефективни стачни действия. – News.bg, 10 окт. 2003).

¹⁶⁹ Парламентарна асамблея на НАТО. Декларация за трансформацията на НАТО от Истанбул 2002. – Брюксел, НАТО, 19 ноем. 2002: <http://www.nato-pa.int/default.asp?shortcut=337>, и реч на лорд Робъртсън пред българския парламент. С., 17 февр. 2003. – Брюксел, НАТО, 2003: <http://www.nato.int/docu/speech/2003/s030217a.htm>.

¹⁷⁰ Bailos. *Op. cit.*, pp. 13–14.

Точната количествена оценка на възможните отрицателни последици е предмет на по-задълбочен анализ и друг тип изследване. Въпреки това могат да се изброят преките негативни икономически последици:

- Свиване обема на произвежданата отбранителна продукция. Тук вече съществува сериозен спад. За изминалите 13 години в производството и износа той е около 7–8 пъти спрямо равнището от 1989 г.¹⁷¹
- Увеличаване на безработицата. Като правило отбранителните предприятия и техните филиали са разположени в средни и малки населени места, като с това допринасят за концентрацията на населението. В крайните случаи (ВМЗ – Сопот, “Арсенал” – Казанлък, “Бета” – Червен бряг) такива предприятия получават доминиращо значение за заетостта на населението. Именно тези райони ще бъдат най-силно засегнати от засилването на експортния контрол.
- Бюджетни разходи за закриване на предприятията, преквалифициране на безработните, социални помощи и помощи за безработица.
- Икономически загуби в предприятията поддоставчици.
- Намаляване на данъчните приходи и приходите в общинските бюджети.
- Увеличаване на задлъжнялостта на предприятията производители спрямо доставчици, банки, бюджета, социалноосигурителните фондове и др.

4.3. МЕРКИ ЗА ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ И АЛТЕРНАТИВНО РАЗВИТИЕ

Ограничаването на износа на МОЛВ за рискови страни и подобряването на икономическото състояние на предприятията производители не биха могли да се смятат за алтернативи пред отбранителната промишленост. За ключови насоки би трябвало да се приемат реструктурирането, пренасочването на излишния производствен потенциал в посока, отговаряща на националните интереси, международните ангажименти на България и евро-атлантическата интеграция. Държавата, освен като собственик на предприятия от ВПК, отговаря и за гарантирането на националната сигурност, което подсказва, че съществуването и поддържането на предприятия от ВПК не е само икономически процес.

Чисто механичното ограничаване на износа на МОЛВ, без осигуряване на реални възможности за реструктуриране на отбранителните производители, ще доведе до тежки икономически последици, а в някои случаи и до по-сериозни опити за заобикаляне режима на търговия. Отбранителната промишленост вече е свита в значителна степен. Това, което трябва да се осъзнае в пълна степен, е, че по-нататъшното ѝ свиване чрез чисто административни или законодателни похвати не би донесло положителни резултати.

Гарантирането на националната сигурност, както и спазването на стриктен експортен контрол изискват многостранен подход при решаването на проблемите по отделните направления на държавното регулиране. Засиленият

¹⁷¹ Международен център по конверсия в Бон. Проучване на конверсията 2001, с. 121.

експортен контрол трябва да бъде съчетан с реални действия по реструктурирането на предприятията както от страна на държавата, така и на производителите. Едновременно с това развитие нашата отбранителна промишленост е в тясна връзка и зависимост от състоянието на националната икономика и от реформата в Българската армия.